

Du har
fått gulsot.

Menar du
hepatit? A,
B, eller C?

Termer i bruk?

*Forskning om fackspråk och terminologi
i möten mellan experter och icke-expert*

Termer i bruk?

Forskning om fackspråk och terminologi i möten mellan experter och icke-expert

Författare:

Maria Fremer, Åsa Holmér och Karin Webjörn

Rapporter från Språkrådet 21

© Institutet för språk och folkminnen, 2024

Språkrådet

Institutet för språk och folkminnen

Box 20057

104 60 Stockholm

isof.se

ISBN: 978-91-89767-00-3

Permanentlänk:

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-2648>

Omslag: Isof

Sättning och tillgänglighetsanpassning: Taberg Media Group, Taberg 2024

Rapporter från Språkrådet 21

Termer i bruk?

*Forskning om fackspråk och terminologi i möten
mellan experter och icke-expert*

Maria Fremer
Åsa Holmér och Karin Webjörn

Utgiven av Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen, 2024

Vi tackar Alma Hjertén Soltancharkari, Hans Landqvist, Niina Nissilä, Andreas Nord, Marie Sörlin och Magdalena Sörlle för värdefull input under arbetet med forskningsöversikten.

Sammanfattning

I denna översikt presenterar vi forskning som handlar om hur fackspråk, särskilt termer, hanteras i möten mellan experter och icke-expertyper. Vi har sökt brett, också på områden som inte hör till våra egna expertområden, och kan sammanfattningsvis konstatera följande:

Ibland finns en *motsättning mellan klarspråk och terminologisk exakthet* (Koskela 2009). Motsättningen verkar speciellt tydlig och svårhanterlig på det juridiska området (Blückert 2010). Det bidrar säkerligen till att det finns ett speciellt stort behov av fler tolkar med kunskap om juridisk terminologi (Dahlberg & Carstensen 2016). Det mest centrala klarspråksrådet är att man som skribent ska tänka sig in i läsarens situation. Trots det verkar det ofta vara myndigheternas kategoriseringar och perspektiv som dominerar i kommunikationen till allmänheten (Nord & Sörlin 2017).

I nyhetssändningar har språket blivit mer komplicerat över tid. Andelen facktermer ökar, vilket förutsätter ökad kunskap hos lyssnarna. Det visar Kronas (2009) undersökning av SVT:s nyheter under de senaste decennierna. Resultatet kan jämföras med andra undersökningar som visar hur praktiska yrken blivit allt mer teoretiska och därmed språkligt krävande (Göransson & Ledin 2009; Karlsson 2006). En allt högre grad av allmänbildning, språkkunighet och litteracitet förutsätts således av allmänheten. Det är värt att notera att den här utvecklingen har skett samtidigt som myndigheter blivit allt mer medvetna om behovet av klarspråk. Således verkar det finnas två *motsatta trender* som kan ha gjort de svåraste genrerna (myndighetsspråk, juridiska texter) enklare, medan nyhetssändningar blivit svårare och praktiska yrken mer språkligt krävande.

Forskning om samtal mellan läkare och patienter (Melander Marttala 1999) tyder på att facktermer inte innebär något stort problem i just det sammanhanget. Läkarna är medvetna om vilka ord som behöver förklaras, och patienterna har hög motivation för att ta till sig den nya information de behöver. Projektet Hälsolitteracitet och kunskapsbyggande i informationssamhället (Bellander m.fl. 2021) visar hur föräldrar till barn med medfödda hjärtfel tar sig an ett omfattande kunskapsbyggande i interaktion med läkare och andra föräldrar. *Fackspråket ger nödvändiga verktyg* för ett aktivt deltagande i vården (Karlsson, Melander Marttala & Mattsson 2014; Melander Marttala & Mattsson 2017).

Studier som handlar om ämnesspråk i skolan (bl.a. Bergvall 2016; Uddling 2019) pekar i huvudsak åt ett och samma håll. De efterlyser ett *medvetet och explicit arbete med ämnesspråk* – fackspråk – inom ramarna för läroämnena i skolan, och ett ökat samarbete mellan språklärare och andra ämneslärare.

Bland de studier som på olika sätt belyser fackspråk i flerspråkiga sammanhang kan man skönja en samstämmighet om att termer inte utgör det största hindret i kommunikationen för andraspråkstalare. Snarare kan det vara *otillräcklig kompetens i vardagsspråket som ställer till med problem*. Ett undantag är juridikens område, där det råder brist på tolkar med kunskap om juridisk terminologi (Dahlberg & Carstensen 2016).

I Isofs uppdrag ingår att stötta myndigheter och andra organisationer inom offentlig förvaltning i deras språkarbete. Isof ger råd och riktlinjer som bygger på beprövad erfarenhet och forskning. När det gäller facktermer kan råden sammanfattas enligt följande:

- Termer är nödvändiga för att organisera avancerad kunskap och för att vi ska kunna kommunicera med varandra om den. Men termer kan också skapa hinder för förståelsen hos en bred målgrupp. Termer är därmed både en tillgång och ett potentiellt problem.
- Kommunikationssituationer ska alltid analyseras utifrån tänkta mottagare och textens syfte. En central fråga i analysen är: Vad känner mottagaren till om ämnesområdet och om dess fackspråk? Svaret på den frågan får avgöra om och vilka termer som behöver användas. En generell rekommendation är att undvika jargongord och termer som inte är nödvändiga, liksom också ord och uttryck som på andra sätt kan verka krångliga eller vaga.
- Man behöver inte undvika termer som är välkända för många, eller som behövs för att framställningen ska bli korrekt och tydlig. Att i dessa fall skapa alternativa ”förenklingar” kan i själva verket göra texten otydlig och svårare att förstå. Då är det bättre att använda termerna, och vid behov förklara dem. Läs gärna vidare i Klarspråks-hjälpen och sidorna om expertområdet fackspråk och terminologi på Isofs webbplats isof.se.

Vi har funnit att temat för översikten – hur termer används (eller inte används) i möten mellan experter och icke-experter – är relevant inom många verksamhetsområden, i olika kommunikationssituationer, och mellan språkbrukare med olika bakgrund. Det finns områden som vi gärna ser att det forskas mer på, utifrån Isofs uppdrag att bedriva språkvård och att på vetenskaplig grund sprida kunskaper om språk.

Ett sådant område är hur icke-experter påverkas av facktermer. Shulman m.fl. (2020) visar hur förekomsten av fackspråk kan ha en negativ inverkan på läsarens engagemang även i sådana fall där fackuttrycken förklaras. En liknande undersökning på svenskt material kunde vara högst relevant för att få mer underlag för rekommendationer om hur sådana negativa effekter ska undvikas. Hur påverkar språket begripligheten och tiden det tar att läsa och förstå? Hur påverkas läsarens attityder till ämnesområdet och experterna? Dessa frågor är viktiga för Isofs uppdrag att stötta myndigheter och

andra offentliga organisationer som ansvarar för språkanvändningen i sin verksamhet i enlighet med språklagen (2009:600). Enligt lagen ska språket i offentlig verksamhet vara ”vårdad, enkelt och begripligt”. Samtidigt har myndigheter också ”ett särskilt ansvar för att svensk terminologi inom deras olika fackområden finns tillgänglig, används och utvecklas”. Vi vill gärna uppmuntra samarbete mellan terminologer och klarspråksansvariga och forskning om hur man kan arbeta så att bägge perspektiven beaktas.

Ett ämne som också kunde vara värt att utforska närmare är de motsatta trender som kan skönjas i forskningen, med ett mer krävande språk i medier och yrkesliv och lättare språk i myndighetstexter. Gråzonen mellan fackspråk och allmänspråk är också högintressant. Ett område där just detta fenomen är tydligt är nyhetsmedia, som ska förmedla ny och ofta komplex kunskap till en bred målgrupp.

Vi efterlyser också forskning om vilka parametrar som styr terminologisering och avterminologisering. Med terminologisering avses processen när allmänord börjar användas i en snävare kontext inom ett särskilt ämnesområde, får en snävare innebörd och slutligen blir termer. Motsatsen, avterminologisering, sker när en term börjar användas i allmänspråk och där förlorar sin precisa innebörd. Särskilt intressant vore forskning om processen bakom de termer som, när de börjar användas utanför fackområdet, blir så kallade signalord, det vill säga värdeladdade ord med vag betydelse som ger stort utrymme för tolkning. Processen sker ofta i samband med större samhällsförändringar. Signalorden blir snabbt populära i samhällsdiskussionen och används brett av olika språkbrukare, exempelvis för att markera en viss hållning i en samhällsfråga eller för att väcka associationer.

Till sist vill vi uppmuntra studier som på olika sätt beaktar det flerspråkiga samhället och dess behov. Vi hoppas att vi med denna översikt har kunnat inspirera forskare, terminologer och språkvårdare till både forskning och samarbete.

Innehåll

1	Introduktion.....	7
1.1	Läsanvisning	8
2	Om terminologi och terminologilära	9
2.1	Begreppstetraedern visar sambanden	10
2.2	Centrala publikationer för terminologiarbete i Sverige	11
3	Forskning om möten mellan experter och icke-experto	14
3.1	Myndighetsspråk	14
3.2	Språkaktivism	16
3.3	Mediespråk.....	16
3.4	Yrkesspråk.....	17
3.5	Hälso- och sjukvård.....	18
3.6	Ämnesspråk och ämneslitteracitet	21
3.7	Faktaböcker för barn	25
3.8	Flerspråkighet i samhället, yrkeslivet och skolan	26
	Referenser.....	27

1

Introduktion

Fackspråk definieras i Svensk ordbok (2021) som en 'språklig variant som används vid kommunikation inom ett verksamhetsområde'. Fackspråk utmärks av facktermer, som i sin tur definieras som 'ord som har väl avgränsad specialbetydelse inom något verksamhetsområde'. Facktermer, eller termer, kan vara ord och uttryck som inte används i allmänspråket, men de kan också vara allmänspråkliga ord och uttryck som har en mer precis betydelse i fackspråket.

Fackspråk används dock inte enbart *inom* specifika verksamhetsområden. Fackkunskap behöver ofta förmedlas också till icke-expertter, till exempel vid läkarbesök där läkaren förklarar vad en diagnos innebär och vilka vårdåtgärder den föranleder. Expertkunskap förmedlas också från myndigheter till medborgare, till exempel i form av information om hur lagar och andra regelverk ska tillämpas i praktiken. Under de senaste åren, med en pandemi och ett krig i Europa, har vi också sett allt fler presskonferenser där expertmyndigheter avger lägesrapporter till allmänheten, direkt eller genom massmedier.

Uppfattningen att man i sådana sammanhang helst ska undvika tekniska eller akademiska "svåra ord" är vanlig. Språklagen förutsätter ett klart och begripligt myndighetsspråk, och samma klarspråksideal gäller i hög grad också för andra typer av offentliga texter. En sökning på frasen "undvik facktermer" ger hundratals träffar i skrivhandledningar och råd till skribenter. Även om uppmaningen ofta följs av "eller förklara dem" ligger det nära till hands att tänka att man helst alltid ska använda enkla, vardagliga ord. Men facktermer kan sällan bytas ut mot allmänspråkliga ord utan att den betydelse-

mässiga skärpan går förlorad. Därför bör valet mellan termer och andra ord övervägas noga.

Vi har letat efter forskning som ger oss vägledning i detta val. I denna översikt presenterar vi forskning om hur termer används (eller inte används) i möten mellan expertter och icke-expertter, "allmänheten". Avgränsningen är inte skarp. Expertter finns inom både teoretiska områden, som språkvetenskap, och praktiska områden, som rörmokeri. Man kan också vara expert på en hobby, till exempel svamplockning. Ofta är expertskapet relativt, liksom också gränsen mellan fackspråk och allmänspråk kan vara glidande. En äldre kollega kan vara expert i förhållande till en yngre, trots att den yngre också är expert i förhållande till allmänheten. Rollerna som expert och icke-expert är alltså varken statiska eller absoluta, och forskningsfältet är varken klart avgränsat eller mättat. Därför har vi tagit med undersökningar som på olika sätt tangerar temat som intresserar oss.

Litteraturoversikten ska besvara följande frågor:

- Vad finns det för (i första hand empirisk) forskning som handlar om möten mellan expertter och icke-expertter och som analyserar eller problematiserar användningen av fackspråk på svenska?
- Vad lär vi oss av den forskningen?
- Vilka relevanta perspektiv finns eventuellt inte representerade?

Forskningsöversikten ansluter till Isofs uppdrag att bedriva språkvård och att på vetenskaplig grund

sprida kunskaper om språk. Där ingår att främja och stötta både terminologiarbete och klarspraksarbete. Det är viktigt att dessa två strävanden inte är eller ser ut att vara motstridiga. Kunskap om både klarspråk och fackspråk är grundläggande för att personer som arbetar inom den offentliga förvaltningen ska kunna kommunicera begripligt om sitt ämnesområde. Varje myndighet har ett stort spann av olika mottagare, alltifrån sakkunniga inom området till allmänheten överlag. Språkrådet behöver därför erbjuda vetenskapligt grundade råd om vad experter inom ett område behöver tänka på när de ska kommunicera med icke-experten.

Termer används och deras betydelse förhandlas i alla möjliga sammanhang, från tidig ålder. Speciellt tydligt blir det i möten mellan experter och icke-experten – från de smalaste och mest specifika sammanhangen (till exempel specialområden inom medicin, juridik och teknik) till de bredaste (till exempel klassrumsundervisning i grundskolan). Termer angår därför oss alla. Vår förhoppning är att litteraturöversikten ska väcka nyfikenhet och inspirera till mer forskning på området.

1.1 Läsanvisning

Forskningsöversikten inleds med en kortfattad presentation av de grundläggande principerna för terminologiarbete samt centrala publikationer inom *terminologi och terminologilära*. Terminologiläran är ett praxisfält med vedertagna metoder som beskrivits och utvecklats i många publikationer. Studierna handlar i allmänhet om verksamhet inom expertsammanhang. Många handlar om teoretisk

formalisering av terminologiska (och ibland också lexikografiska) metoder. Andra handlar om verksamhet inom termgrupper och andra expertnätverk. Den kortfattade presentationen ger läsaren en uppfattning om hur man arbetar med ett terminologiskt angreppssätt och tips på var man kan läsa vidare.

Därefter följer en kort presentation av några publikationer som förmedlar *erfarenhetsbaserad kunskap* om hur man beaktar mottagarperspektivet när man använder eller arbetar med terminologi. Dessa publikationer baserar sig på forskning, men representerar inte empirisk forskning i sig.

Huvuddelen av litteraturöversikten behandlar forskning om hur fackspråk och termer används i *möten mellan experter och icke-experten*. Forskning på material som representerar olika former av fackspråklig kommunikation har bedrivits inom flera discipliner och deldiscipliner, till exempel diskursanalys, samtalsanalys, systemisk-funktionell lingvistik och didaktik. Många publikationer kombinerar flera olika metoder eller är på något annat sätt svåra att placera inom en specifik disciplin. Därför har vi organiserat materialet enligt det verksamhetsområde studien handlar om: myndighetsspråk, språkaktivism, mediaspråk, yrkesspråk, vårdsspråk och ämnesspråk i skolan. Till sist behandlas ett tema som återkommer i flera av studierna, nämligen flerspråkiga situationer: översättning och tolkning, samt situationer där personer med svenska som andraspråk ingår i expertgemenskapen eller i målgruppen.

2

Om terminologi och terminologilära

Terminologiläran är en tillämpad gren av språkvetenskapen med fokus på fackspråklig kommunikation. Inom terminologiläran har forskare utvecklat teorier som terminologer tillämpar i ett mer praktiskt orienterat arbete med termer och begrepp inom olika ämnesområden. Genom de praktiska erfarenheterna har principerna för arbetet utvecklats och finslipats, och utgör i dag den teoretiska ram som styr verksamheten på området.

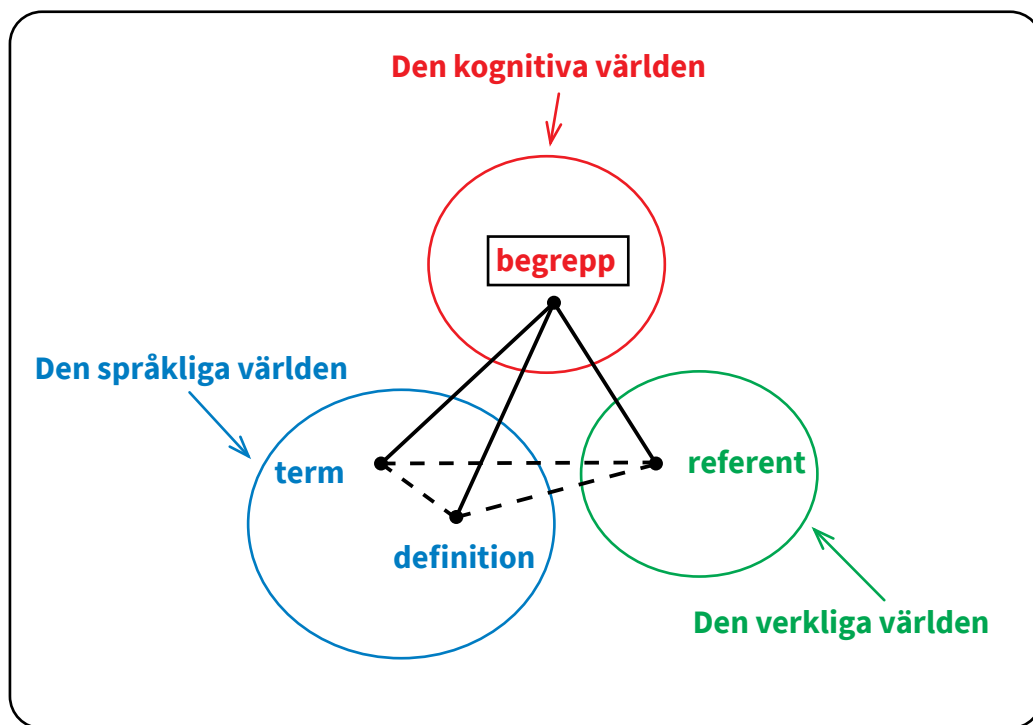
Det främsta syftet med terminologiarbete enligt dessa principer är att minimera missförstånd i kommunikationen inom ett ämnesområde. Vissa principer och metoder är även tillämpbara i andra sammanhang, till exempel vid frågor om ordval och vid översättning mellan olika språk. Arbetet bedrivs bäst i samverkan mellan terminologer och fackexperter, det vill säga personer med sakkunskap inom det aktuella ämnesområdet. Terminologernas roll är då att leda arbetet; att strukturera kunskapen, hålla isär begreppen, formulera definitioner, konstruera exempel och ge råd om termval utifrån språkbruk och språkssystem. Fackexperternas roll är att bidra med sin ämneskunskap och kännedom om fackspråket, som en garanti för att terminologiarbetet har stöd i språkbruket inom området.

Målet med terminologiarbetet är ofta att olika fackexperter ska komma överens om vad de menar när de använder en term, eller att de ska enas om en lämplig term för en icke tidigare benämnd företeelse. Resultatet kommer ur konsensusarbete.

Därmed ingår även en viss grad av förhandling och kompromissande mellan fackexperter om hur deras kunskap ska beskrivas. Terminologiarbete inom ett ämnesområde är ofta normativt. När arbetet däremot förmodas beröra en vidare krets av språkbrukare än fackexperterna, antas ofta ett mer deskriptivt förhållningssätt.

I traditionell terminologisk litteratur läggs inte särskilt stor vikt vid kommunikationssituationer som sådana, eller vid det som händer i mötet mellan olika språkbrukare, exempelvis en fackexpert och någon som inte är lika ämneskunnig. De språkbrukare som får ta plats, om än begränsad, är fackexperterna: deras beskrivning av begreppen, deras förståelse och deras val av ämnesspecifika uttryck. Förhållningssättet att facktermer i hög grad är oberoende av både kontext och språkbrukare tas upp av Nuopponen och Pilke (2016:16) som beskriver att begrepp inom ett ämnesområde har en betydelse som bygger på den bakomliggande strukturen oavsett vem som använder dem och när. I viss litteratur undersöks dock betydelseförändringar och potentiella missförstånd som kan uppstå när en term börjar användas i mer allmänspråkliga sammanhang, och vice versa.

För dig som inte är förtrogen med terminologiläran följer här en kort beskrivning av de grundläggande principerna.

Figur 1. Begreppstetraedern.

2.1 Begreppstetraedern visar sambanden

För att åskådliggöra terminologilärans syn på sambanden mellan verklighet, tanke och språk används en tetraeder (en pyramidformad kropp) som modell. Den kallas för begreppstetraedern och visar på de centrala begreppen referent, begrepp, definition och term. De fyra begreppen representerar olika världar: den verkliga, den kognitiva och den språkliga. Tetraedern visar också att begreppet är det centrala inom terminologiläran, och att termerna term och begrepp inom terminologiläran står för olika företeelser.

I den verkliga världen finns referenter, det vill säga ”verkliga” företeelser som kan vara abstrakta eller konkreta. I den kognitiva världen finns begrepp, det vill säga mentala föreställningar som utgörs av abstraktioner av grupper av referenter. I den språkliga världen finns dels termer som vi använder när vi kommunicerar om begreppen, dels definitioner som beskriver begreppen.

2.1.1 Referenter är företeelser i verkligheten

Referenter är unika företeelser i verkligheten: björken utanför ditt fönster är en referent, björken på dina morföräldrars gård på landet är en annan referent. Varje unik referent har sina egenskaper: björken utanför ditt fönster är ung och späd, medan den hos dina morföräldrar är gammal och ärrad av ett blixtnedslag. Egenskaper som de två björkarna har gemensamt är bland annat den svartfläckiga vita stammen och lövens form. Referenter kan också vara abstrakta, till exempel referenterna till begreppen demokrati, koordinat och stabilitet.

2.1.2 Begrepp byggs upp av kännetecken

När vi lär oss språk lär vi oss att grupper av referenter, till exempel björkar, har något gemensamt. Vi lär oss också att det finns en gräns mot andra grupper av referenter: mellan björkar och ekar, mellan träd och buskar etc. Utifrån de unika egenskaper som varje träd har, bygger vi upp begreppet ’träd’ i vårt medvetande med hjälp av så kallade kännetecken.

Begreppet träd kan du bland annat använda för att identifiera framtida växter som du stöter på som just träd, och inte buskar eller lianer. Du vet till exempel att både träd och buskar är växter, men att träd är högre än buskar och brukar ha en stam och grenar som bildar en krona. En del träd har löv, andra har barr. Om du inte kommer att arbeta professionellt med träd i livet, är det tillräckligt att känna till dessa kännetecken. En arborist, däremot, har behov av en djupare kunskap om träd och deras väsentliga och särskiljande kännetecken.

2.1.3 En definition är en språklig beskrivning av ett begrepp

För att vi ska kunna vara överens om vad ett begrepp innebär behöver vi beskriva det språkligt. En beskrivning av ett begrepp som avgränsar det gentemot andra begrepp är en terminologisk definition. En sådan definition består av de väsentliga och särskiljande kännetecknen hos ett begrepp. Om det finns behov för det kan man beskriva hur man använder termen eller ge exempel på referenter i en anmärkning.

Term: **träd**
Definition: vedväxt som är högvuxen och icke klättrande och som har genomgående huvudstam

2.1.4 En term är ett språkligt uttryck för ett begrepp

För att kunna tala med andra om ett begrepp, eller skriva om det, behövs ett språkligt uttryck för begreppet. När det gäller fackspecifika begrepp kallas de språkliga uttrycken för termer. Exempel på termer är *blåkoka* inom restaurangbranschen, *patient* inom hälso- och sjukvård och *flerbostadshus* inom byggområdet. Ju djupare kunskap en person har inom ett ämnesområde, desto större är behovet av mer precisa termer. För en språkvetare kan termen *förkortning* i vissa sammanhang vara för oprecis. Termer som *initialförkortning*, *sammandragning* och *avbrytning* kan då ge mer information om vilken sorts förkortning som avses.

Om du vill fördjupa dig ytterligare i terminologilärans principer följer här en kort genomgång av de publikationer som är centrala för terminologi-

arbete i Sverige. Därefter följer ett urval av publikationer som beskriver erfarenhetsbaserad kunskap samt råd och riktlinjer, och som särskilt behandlar hur termer bör tas i bruk i möten mellan experter och icke-experter eller mellan experter inom olika ämnesområden.

2.2 Centrala publikationer för terminologiarbete i Sverige

Byrman, Ylva & Andreas Nord (2022b):
Med terminologen som grindvakt.

Beslutsfattande i ett expertgruppsmöte

I artikeln utforskas den interaktion som bildar vägen till det första (större) beslutet i ett terminologiprojekt. Projektet är typiskt för många terminologiprojekt genom att det innefattar samarbete mellan olika personer med ämnesexpertis men utan språkvetenskaplig bakgrund och leds av en professionell terminolog. Artikelns syfte är att belysa hur interaktionen leder fram till att ett beslut fattas i ett möte där olika experter bidrar med sin kunskap. Hur är beslutsfattandet organiserat i interaktionen? Hur förhåller sig deltagarna till varandras expertis i arbetet? Samtalet kännetecknas av ett gemensamt epistemiskt ansvar, där beslut inte fattas förrän alla har uttryckt samma uppfattning. Det framkommer också att terminologen har en särställning i arbetet genom att ta epistemiskt företräde att avgöra när kunskapsläget har inventerats nog och tillräckligt med delad kunskap har etablerats så att beslut kan fattas. Terminologen intar därmed en typ av grindvaksroll genom att ta ansvar för att beslut är välgrundade. Projektet beskrivs också i Byrman & Nord 2022a.

Hansson, Karin (2017): *Hur gör man statistiska termer begripliga?*

Statistikmyndigheten SCB:s webbordlista med statistiska termer är riktad till allmänheten, det vill säga besökare som tar del av statistisk information som finns på SCB:s webbplats. Författaren redogör för hur statistiker, terminologer och kommunikatörer samarbetar för att uppfylla kvalitetskrav från tre olika synvinklar: statistik, terminologi och klarspråk. Konkreta exempel på termer som har

med flyttning att göra visar hur man arbetar för att formulera en definition som lyfter fram det som är mest relevant och särskiljande från andra snarlika begrepp.

Holmér, Åsa (2018): *Hur översätter man spikning till engelska? Terminologiskt ordboksarbete för högskoleområdet*

I den här artikeln beskrivs hur man arbetar med en ordbok som har ett terminologiskt angreppssätt. Framför allt tas skillnaden mot lexikografiska ordböcker upp. Det gäller både hur arbetet bedrivs i olika arbetsgrupper, och hur resultatet presenteras i själva ordboken. Genom exempel visas hur man i en terminologisk ordbok kan ta upp exempelvis skillnaden mellan språkbruket i allmänspråk och fackspråk, hierarkier mellan begrepp, och ekvivalensproblem mellan språk.

Landqvist, Hans, Niina Nissilä & Nina Pilke (2017): *Röster i teknikens värld. Termer, fackexperter och språkexperter*

I artikeln presenteras projektet *Termer i tid – tidens termer*. I denna pilotstudie konstateras att termer förekommer frekvent också i allmänspråklig kommunikation genom t.ex. olika medier. Därmed är termer en viktig språklig resurs för både enskilda människor och grupper av människor i samhällen. Termer fyller en viktig funktion också i specialistens kontakt med lekmannen. Termernas betydelse för samhället understryks av att de lyfts fram i den svenska språklagen: ”Myndigheter har ett särskilt ansvar för att svensk terminologi inom deras olika fackområden finns tillgänglig, används och utvecklas.” Projektet *Termer i tid – tidens termer* har såväl en diakron som en synkron inriktning. För det första ska forskarna inom projektet klarlägga hur centrala aktörer agerar och interagerar med varandra i terminologiska frågor i Sverige från 1940-talet och framåt. För det andra ska forskarna identifiera möjligheter och utmaningar för terminologiskt arbete i Sverige i dag och i framtiden. Delstudier inom projektet finns beskrivna i Landqvist, Nissilä & Pilke (2017b), Nissilä & Pilke (2017), Bendegard, Landqvist, Nissilä & Pilke (2019), Landqvist & Pilke (2020) och Landqvist & Pilke (2021).

Laurén, Christer & Marianne Nordman (1987): *Från kunskapens frukt till Babels torn: en bok om fackspråk*

Denna bok om fackspråk grundar sig främst på arbetet med projektet Svenskt fackspråk som bedrevs mellan 1981 till 1992. Här sätts fackspråk in i ett historiskt, samhälleligt och filosofiskt sammanhang. I avsnitten 2.2–2.4 beskrivs fackspråkets funktion för experten, olika språk inom ett fackspråk, hur fackspråk relaterar till allmänspråk samt hur kommunikation mellan expert och icke-expert kan te sig. Här lyfts också utmaningen att myndigheter i ett modernt samhälle behöver utveckla ett specialiserat språk samtidigt som de av demokratiska skäl bör uttrycka sig begripligt för en bredare målgrupp.

Läkartidningen, Socialstyrelsen, Svenska Läkaresällskapet och Terminologisentrum TNC: *Medicinskt fackspråk i skrift. Råd och riktlinjer* (2010).

Medicinskt fackspråk i skrift beskriver råd och riktlinjer för personal inom hälso- och sjukvården samt för översättare och journalister – ett slags skrivregler för medicinskt språk. I stora drag tar dokumentet ställning för facktermer hellre än allmänspråkliga ord, men också för svenska hellre än latin eller engelska. Termerna ska användas konsekvent, dvs. man varierar inte mellan synonymer som man gör i allmänspråket, utan håller sig till den term man valt att använda. Med denna skrift som utgångspunkt finns två artiklar med råd för den medicinska svenskan i Finland (af Hällström, Pettersson & Sjöberg 2020; Pettersson 2017). I dessa behandlas också finlandismer och uttalsfrågor som kan försvåra kommunikationen mellan hälso- och sjukvårdspersonal och patient.

Nissilä, Niina & Anita Nuopponen (2012): *Absolut eller inte? På vägen till en typologi för synonymi*

I artikeln diskuterar forskarna hur terminologiläran ser på synonymi och jämför med synen inom semantiken. De visar på de olika dimensionerna av begreppet synonymi inom dessa områden och gör en systematisk sammanställning utifrån beskrivningarna. En viktig skillnad mellan disciplinerna är att man har olika utgångspunkter: semantiker utgår från de lingvistiska enheterna och analyserar deras

betydelse och betydelsekomponenter, medan terminologer utgår från begreppen och företeelserna som orden och uttrycken benämner.

**Nuopponen, Anita & Nina Pilke (2016):
*Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik***

Den här boken är i nordiska sammanhang den främsta läroboken i terminologisk teori och metod. Den första delen beskriver terminologisk teori och ger redskap för terminologisk analys. Den beskriver också hur man inom terminologiläran arbetar med en tydlig åtskillnad mellan termer och begrepp. Den andra delen utgörs av praktiska exempel på hur verksamma terminologer möter terminologi i sin yrkesvardag. Boken är avsedd för såväl studenter och forskare som för praktiker som arbetar med terminologirelaterade frågor. I avsnitt 3 *Hur ska det beta? – Om termbildning* tar författarna upp den växelverkan som finns mellan allmänspråk och fackspråk, som blir särskilt tydlig när fackspråkliga uttryck blir kända av allmänheten genom exempelvis media, facklitteratur och reklam.

Olovsson, Eva, Jennie Spetz & Hannele Ennab (red.) (2013): *Från ett språk till ett annat. Om översättning och tolkning*

I boken finns ett antal artiklar som berör översättning, terminologiarbete och hantering av termer inom EU. I artikeln *EU-språk och mottagaranpassning* diskuterar Ingemar Strandvik hur mottagaranpassning tar sig i uttryck vid översättning av olika texttyper som produceras inom EU. Diskussionen sker mot bakgrund av den så kallade ”öppenhetsdebatten” inom EU där EU-medborgares rätt att ta del av den politiska processen lyfts. Anette Vanier, Charlotte Pränning och Katarina Eskilsson diskute-

rar i artikeln *Mellan två sittanordningar – EU-översättningens svåra balansgång* vilka utmaningar och överväganden som översättare vid EU-kommissionen ställs inför när texter som produceras inom EU:s ramar, regler och formkrav möter svenska klarspråksstrategier. I båda artiklarna finns ett särskilt avsnitt om terminologi.

Suonuuti, Heidi (2004): *Terminologiguiden – en introduktion till terminologiarbete i teori och praktik*

Terminologiguiden är en kortfattad vägledning för hur systematiskt terminologiarbete kan bedrivas. Skriften ger en introduktion till terminologiska principer och metoder samt exempel på hur metoderna kan tillämpas i praktiken. Terminologiguiden baserar sig på den internationella standarden för terminologiarbete (ISO 704). Guiden omfattar inte principer och metoder för hur termer ska hanteras i relation till allmänspråkliga uttryck och berör inte termer i språkbruk mellan expert och icke-expert.

Terminologiarbete – Principer och metoder (ISO 704:2022, IDT)

Den internationella standarden för terminologiarbete (ISO 704) beskriver terminologiska principer och metoder för den terminologi som används för tydlig kommunikation människor emellan på naturliga, mänskliga språk (till skillnad från terminologi inom informations- och datamodellering). Syftet med standarden är att skapa ett gemensamt övergripande synsätt och förklara hur detta synsätt bör tillämpas av en organisation eller en grupp. Standarden omfattar inte principer och metoder för hur termer ska hanteras i relation till allmänspråkliga uttryck och berör inte termer i språkbruk mellan expert och icke-expert.

3

Forskning om möten mellan experter och icke-expert

Den här delen av översikten behandlar i huvudsak empirisk forskning om vad som händer i möten mellan experter och icke-expert. Används fackspråk, eller uttrycker experterna sig på något annat sätt när de förmedlar fackkunskap? Problematiserar användningen av fackspråk? Uppstår det missförstånd? Vilka konkreta lärdomar kan vi ta med oss från den forskning vi hittat?

Vi tar upp publikationer som handlar om modern standardsvenska. Språkhistoriska studier ingår inte, och vi har också gjort avgränsningar mot studier av specialordföråd som snarare representerar dialekt eller slang än facktermer. Vi har inte heller tagit upp utländska språkoberoende studier eller studier som handlar om andra språk, utom i vissa fall där jämförelser görs med svenskan.

Vi har gjort breda sökningar i biblioteks-databaser (SwePub, DiVA, Libris och Språkrådets bibliotek samt motsvarande källor i Finland), tidskrifter (Språk och stil, Folkmålsstudier, Språk i Norden, LexicoNordica) och konferensserier (Svenskans beskrivning, Nordterm, Nordiska studier i lexicografi, Svenskan i Finland, VAKKI) från 1998 till 2023. Speciellt många relevanta resultat hittades med sökorden fackord, fackspråk, terminologi och ämnesspråk, men olika varianter som fackterm, facktext, ämnesord gav också resultat. Vi tog med vetenskapliga tidskrifter, förlagsutgivna böcker, konferensvolym, doktors- och licentiatavhandlingar. Avhandlingar och

examensarbeten på lägre nivå uteslöts däremot, liksom också populärvetenskap och publikationer som inte presenterar forskning.

Användningen av fackspråk och facktermer står sällan i fokus för en hel undersökning. En studie kan behandla användning av termer utan att det framgår i rubriken eller nyckelorden. Det är också vanligt att till exempel nyckelordet terminologi används med anledning av att termer som används i själva undersökningen diskuteras – men utan att studien för den skull handlar om användning av termer. Detta ledde till att vår lista över potentiellt intressanta referenser blev omfattande. Vår ambition har varit att sälla fram ett relevant urval bland fler än trehundra publikationer, men vi kan inte hävda att vårt urval blivit heltäckande.

3.1 Myndighetsspråk

I myndighetskommunikation blir kopplingen mellan klarspråksarbete och fackspråklig kommunikation särskilt tydlig. Varje myndighet ansvarar för och har kunskap om särskilda ämnesområden, vilket medför att facktermer ingår i myndighetens språk – som samtidigt ska vara klart och begripligt för en mångfacetterad målgrupp. Vad som händer när en facktext behandlar ett för läsaren okänt ämne, där också termer och förkortningar används, har undersökts av Shulman m.fl. (2019). Undersökningen visar hur läsarens läsflöde, självuppfattning

och engagemang påverkas av sättet som informationen presenteras på.

Att göra texter enklare att förstå genom att byta ut termer till allmänspråkliga ord är inte oproblematiskt. Den grundläggande principen i klarspraksarbete bör snarare vara att bevara de termer som behövs, men förklara dem så att en mottagare utan expertis inom området kan förstå dem (Nord 2011:22). Att läsare ändå kan uppfatta ”undvik facktermer” som huvudprincipen beror antagligen på att skrivråd ofta formuleras så att undvikandet uttrycks först.¹

I följande publikationer analyseras myndigheters språk gentemot allmänheten.

Blückert, Ann (2010): *Juridiska – ett nytt språk? En studie av juridikstudenters språkliga inskolning*

Denna doktorsavhandling handlar om språklig normförmedling i juridikutbildningen. Syftet är att utforska hur idealen precision, klarhet och enkelhet behandlas i lärares kommentarer till studenters texter. Det visar sig att kravet på precision i praktiken är överordnat. Lärarna betonar sällan att läsare som inte är jurister behöver klarspråk. Vanans makt kan också utgöra ett hinder för klarspråk. Författaren analyserar också hur studenterna själva tillägnar sig det juridiska fackspråket, och hur deras språkliga osäkerhet yttrar sig i texterna.

Dahlberg, Leif & Gunilla Carstensen (2016): *En intervjustudie om rättstolkning i domstol*

Artikeln handlar om tolkning i allmän domstol och bygger på intervjuer med domare, advokater och rättstolkare. Flera olika problem identifieras. Bland annat är domstolarnas kompetens som tolkanvändare varierande, samtidigt som det också råder brist på auktoriserade rättstolkare. Om tolken som anlitas har bristande kunskaper i juridisk terminologi är risken stor att tolkningen blir felaktig. Författarna efterlyser en undersökning av hur detta kan påverka möjligheten att få en likvärdig bedömning. De föreslår också tvåspråkiga förhandlingar som en möjlig lösning.

Koskela, Merja (2009): *Mot klarspråk på nätet? Dubbel rekontextualisering på skattemyndigheternas webbplatser*

I artikeln undersöks språkliga och innehållsliga omformuleringar som sker i myndighetskommunikation när innehållet rekontextualiseras (riktas till olika mottagargrupper i olika publikationskanaler). Undersökningsmaterialet är både från Sverige och från Finland. Författaren visar exempel på hur termer skrivs om och diskuterar hur arbetet med att göra texter mer begripliga ibland kan ske på bekostnad av både korthet och precision. Omformuleringar ska helst inte lämna rum för nya tolkningar, och därför blir omarbetningarna i allmänhet inte särskilt omfattande.

Koskela, Merja & Gun-Viol Vik-Tuovinen (2011): *Fordons- och bilskatteregler för var och en. Definitioner och instruktioner i en textkedja*

Den här studien handlar om hur språket och innehållet i fordonsskattelagen och bilskattelagen i Finland formuleras om när det presenteras i nya kontexter. Författarna analyserar textkedjor som löper från lagar via pressmeddelanden till myndigheters webbplatser och till medier. I informerande texter till allmänheten blir språket enklare. Samtidigt lägger man till instruktioner som ska konkretisera lagen för läsaren. I artikeln problematiseras dock inte att en stor del av texterna torde vara översättningar, vilket kan påverka de strategier som iakttas.

Nord, Andreas & Marie Sörlin (2017): *Med vardagens eller myndighetens ord? Ordval och kategoriseringar i offentliga e-servicemöten mellan enskilda och myndigheter*

Denna studie handlar om offentliga e-servicemöten som språkliga möten. Som material används möten mellan enskilda och två olika myndigheter: Huddinge kommun och Försäkringskassan. Författarna analyserar hur deltagarna refererar till centrala företeelser: vilka ord som väljs, vilken taxonomisk nivå de ligger på och vilka kategoriseringar som synliggörs. Går det att identifiera skillnader eller likheter

1. I Isofs klarspråksmaterial har problemet beaktats, till exempel i Klarspråks hjälpen, där det under rubriken ”Förklara fackord” slås fast att ”undvik facktermer” är ett vanligt råd, men en förenkling.

mellan de enskildas och institutionsrepresentanternas sätt att uttrycka sig? Resultaten visar att institutionernas kategoriseringar och sätt att tänka framträder bland annat genom specialiserade fackord.

3.2 Språkaktivism

En speciell typ av språkliga möten mellan experter och icke-experter uppkommer när aktivister vill ändra på språkbruket till exempel för att något uttryck kan uppfattas som diskriminerande. Sådana uttryck är ofta också facktermer. Orden (eller termerna) och definitioner förhandlas mer eller mindre explicit mellan aktivister, språkvårdare, terminologer, fackexperter, medier och allmänheten.

I många fall kan diskussioner som initieras av språkaktivister liknas vid andra termdiskussioner som förs inom expertsammanhang, men när frågorna handlar om laddade uttryck kan det allmänna intresset bli stort. Det innebär nya utmaningar för både terminologer och för språkvården i allmänhet.

Landqvist, Mats (2018): *Språkpolitiska inslag i kampen mot diskriminering*

Artikeln handlar om hur ord och uttryck utvecklas och förändras i kampen mot diskriminering och förtryck. Nya benämningar på personer blir ofta föremål för kritik, vilket utgör en utmaning för både skribenter och språkvårdare. Författaren har intervjuat representanter för tre organisationer (Afrosvenskarnas riksförbund, Delaktighet Handlingskraft Rörelsefrihet och RFSL) och studerat diskussioner som förts på webben och i medier. Språk- och termvårdens roll diskuteras och problematiseras. Vad händer när facktermer tas i bruk och omdefinieras av språkaktivister?

Milles, Karin (2021): *Nyorden slidkrans, klittra och dyna i det sexualpolitiska samtalet*

Kapitlet handlar om hur sexualpolitiska aktörer och medier medvetet arbetat för att etablera nyord. Det har till exempel sedan länge funnits ord för vissa maskulina företeelser, medan de feminina motsvarigheterna helt saknat språkliga uttryck. Den vetenskapliga termen *tumescence* har därför kommit att inspirera till nyordet *dyna* ('kvinnans fysiska respons vid sexuell upphetsning'). Ordet *mödoms-*

hinna har upplevts som ideologiskt laddat på ett sätt som inte främjar frigörelse. Därför har nyordet *slidkrans* i många sammanhang fått ersätta det.

Vogel, Anna (2014): *Laddade ord. Hur nya uttryck, som kategoriserar människor, tas in i svenskan*

Artikeln redogör för hur tre nya uttryck kommit in i svenskan: *person med intellektuell funktionsnedsättning*, *hbt-person* och *rom*. *Person med intellektuell funktionsnedsättning* är närmast en fackterm, medan *rom* tillhör allmänspråket och *hbt-person* placerar sig någonstans mittemellan. Språkförändringen har skett genom språkplanering i samspel med ideologi. Undersökningen visar att initiativtagarna till den här typen av språkförändringar behöver vara i en maktposition eller kommunicera med makten för att en förändring ska kunna genomföras.

3.3 Mediespråk

Vi har endast hittat en undersökning som explicit behandlar användningen av fackspråk i medier. Enligt Krona (2009) verkar journalistikens tilltro till publikens förmåga att förstå svåra termer ha ökat. Resultatet kan vid första anblick te sig överraskande, då den undersökta tidsperioden uttryckligen präglats av en medveten strävan efter enklare språk speciellt hos myndigheter. Orsaken ligger antagligen i en jämnare bildningsnivå hos publiken, som uppstått genom grundskolans införande och att andelen ungdomar som går gymnasiet ökat stadigt.

Krona, Michael (2009): *Från orsak till verkan. Berättarstrategier i Sveriges Televisions inrikespolitiska nyhetsförmedling 1978–2005*

Syftet med den här doktorsavhandlingen i filmvetenskap är att analysera hur inrikespolitiska nyheter har presenterats i SVT från slutet av 1970-talet och fram till 2005. I kapitel 7 visas hur den tidigare mer didaktiskt inriktade journalistiken med tiden övergår till att förutsätta större kunskaper av publiken. Språket präglas därmed av en ökad användning av facktermer. Det innebär att tittarna i allt högre grad förväntas kunna förstå vad dessa termer betyder och själva kunna tolka rapporteringen.

3.4 Yrkespråk

Med yrkespråk avser vi i det här sammanhanget fackspråk som används inom yrken som inte förutsätter akademisk eller annan teoretisk expertis. Expertisen är av ett mer praktiskt slag, men självklart omfattar den också kunskaper i terminologin på området.

Studierna inom yrkespråk visar att skriftanvändningen ökat över tid, antagligen inom nästan alla yrkesområden. Det ställer givetvis krav på en ökad medvetenhet om skriftsamhällets krav också inom praktiskt orienterade utbildningar. Det har blivit allt svårare att klara sig utan att behärska ett fackspråkligt uttrycksätt, inte bara muntligt, utan även i skrift. Detta ställer självklart nya krav också på utbildningen, som blir mer teoretiskt orienterad än tidigare.

Andersson, Helena (2007):
Interkulturell kommunikation inom sjukvården. Den kommunikativa situationen för invandrare på svenska arbetsplatser 1: intervjuer

Rapporten presenterar en intervjustudie med 21 informanter som arbetar som lokalvårdare, barnmorskor, sjuksköterskor och läkare. I intervjuerna framkommer många faktorer som försvårar förståelsen: telefonsamtal (för att man inte ser den andra personen), skämt och ironi, samt patienter som talar dialekt. En informant nämner att det är svårare att tala med patienter än med kollegor eftersom man med patienter behöver använda ett vardagligt och enkelt språk. Det är lättare att prata med kollegorna, för då kan man använda ett medicinskt språk.

Göransson, Anna-Lena & Per Ledin (2009):
Räddningstjänsten och kunskaps-samhället. En fallstudie

Artikeln beskriver det ökade textberoendet och teoretiseringen av det tidigare manuella yrket som brandman. Undersökningsmaterialet är en lärobok om hur man leder räddningsinsatser. Läroboken är inriktad på att visa på ett sätt att tänka och resonera snarare än att ge praktiska anvisningar för hur man ska göra. Detta ställer höga krav på läsarna, vilket problematiseras av artikelförfattarna. Undersökningen visar att boken väckt frustration, särskilt vid läsning på egen hand, men också att den fungerat väl när den medierats och diskuterats i grupp.

Karlsson, Anna-Malin (2006):
En arbetsdag i skriftsamhället: ett etnografiskt perspektiv på skriftanvändning i vanliga yrken

Boken sammanfattar sju fallstudier av skriftanvändning i yrken som inte brukar betraktas som skriftyrken. En av teserna är att mängden texter ökat i och med teknisk utveckling och ett minskat antal administratörer. Yrken där man tidigare utfört manuella rutinuppgifter innebär nu mer ansvar, planering, kommunikation och dokumentation. Yrkeskunskapen har teoretiserats och det finns allt färre yrken som inte kräver utbildning. Fallstudierna visar också att en stor del av de texter som hanteras är visuellt organiserade, till exempel i form av tabeller eller ritningar.

3.5 Hälso- och sjukvård

Hälso- och sjukvården är ett verksamhetsområde där de allra flesta av oss kommer i kontakt med experter med fackkunskap som behöver förmedlas för att vi ska förstå vår situation och vad den innebär. En expert (till exempel en läkare) förmedlar således fackkunskap som ska förstås av en icke-expert (vanligen en patient). Många läkare utför en stor del av sitt arbete i direkt kontakt med patienter, och därför är det också ett område där man kan förvänta sig att experterna har en viss vana vid att tala med icke-expert, och antagligen också strategier för hur de hanterar fackspråk och termer. Medicinska termer och råd om hur de ska användas presenteras bland annat i Medicinskt fackspråk i skrift. Råd och riktlinjer (2010). I följande tre avsnitt presenteras ett antal studier av språkanvändning inom vården och medicinen.

3.5.1 Samtal mellan läkare och patienter

Samtal mellan läkare och patienter används ibland som undersökningsmaterial inom samtals- och interaktionsforskning, där forskningsfrågorna främst handlar om turtagningsmönster och andra strukturella element i själva interaktionen. Vissa av studierna innehåller dock exempel och resultat som är intressanta för den föreliggande forskningsöversikten. De fyra följande publikationerna lyfter fram och granskar användningen av fackspråk i detalj, i

naturligt förekommande (äkta) samtalssituationer. Fokus ligger sällan på fackspråk i sig, men man kan konstatera att ingen av studierna lyfter fram användningen av facktermer som något särskilt problematiskt. Lindström & Tängdén (2022) visar däremot exempel på kommunikationsproblem som kan uppstå när läkaren väljer att *inte* använda ett medicinskt korrekt uttryck.

Kahlin, Linda, Ingela Tykesson & Mihaela Oana Romanitan (2019): *Reparationssekvenser i nyanlända läkares samtal med kolleger och patienter*

Studien följer två specialistläkare som rekryterats från Öst- och Sydeuropa för att arbeta som läkare i Sverige. Med hjälp av samtalsanalys undersöks användningen av reparation som en resurs för att åtgärda problem i läkarnas interkollegiala interaktion med sjuksköterskor och andra läkare. Problemkällorna i läkarnas samtal beror i allmänhet inte på medicinska termer utan på ord och uttryck i allmänspråket. Specialister behärskar sitt fackspråk och lär sig snabbt motsvarande termer på nya språk. Det är mer sannolikt att brister i allmän språkfärdighet ställer till med problem i arbetet.

Lindström, Anna & Thomas Tängdén (2022): *Introducing the C-reactive protein point-of-care test: A conversation analytic study of primary care consultations for respiratory tract infection*

I artikeln presenteras en samtalsanalytisk studie av primärvårdssamtal, med fokus på hur det går till när läkare bestämmer att ett C-reaktivt proteinprov ska tas på patienten. Studien utmynnar bland annat i ett konstaterande om att läkarna i kontakt med patienterna undviker den korrekta medicinska termen *CRP* och i stället kallar provet *snabbsänka*. Detta förklarar troligen de svårigheter med att benämna provet som kan iaktas bland patienterna. Författarna planerar en uppföljande studie om hur benämningen eventuellt påverkar användningen av provet.

Melander Marttala, Ulla (1998): *Medicinska fackord i läkare-patientsamtal. Analysmodell, klassificering, frekvenser*

Melander Marttala (1998, 1999) är banbrytande genom att författaren använder sig av autentiska läkare-patientsamtal för att analysera förståelsen av medicinska termer – ett ämne som tidigare hade undersökts genom enkäter. Autentiska samtal ger information om vad som händer när parterna inte förstår varandra. De visar också vilka strategier de använder för att reparera förståelseproblem. Den här delstudien redovisar förekomsten av fackord i samtalen. Författaren identifierar medicinska ord och delar in dem i allmänord (knä), fackord (ödem), specialisttermer (sepsis) och läkemedelsnamn. För alla dessa kategorier gäller att läkarna använder orden mer än patienterna.

Melander Marttala, Ulla (1999): *Medicinska fackord i läkare-patientsamtal. Interaktionella aspekter*

Artikeln handlar om hur läkare och patienter hanterar situationer där det förekommer fackuttryck. Resultaten tyder på att betydelsen hos enskilda ord oftast inte är avgörande, så länge samtalsparterna når förståelse på mer generell nivå. Författaren noterar att förståelseproblem sällan hanteras direkt. I stället strävar man efter en förståelse som är tillräckligt god för den aktuella situationen. Läkarna verkar vara medvetna om risken för att svåra termer inte förstås, vilket kan leda till att de antingen undviker fackord eller förklarar dem.

3.5.2 Hälsolitteracitet

Termen *hälsolitteracitet* används om individens förmåga att förvärva, förstå och använda information i syfte att bibehålla, främja eller förbättra sin hälsa (Mårtensson & Hensing 2011). Inom ramen för forskningsprojektet *Hälsolitteracitet och kunskapsbyggande i informationssambället* (2015–2018) har en rad publikationer getts ut, vissa av dem med fokus på användning av fackspråk. I projektet, som studerar kunskapsbyggande bland föräldrar till barn med hjärtfel, framstår användningen av fackspråk och facktermer uttryckligen i positiv belysning. Genom att ta till sig ett medicinskt korrekt språkbruk lär sig föräldrarna att själva analysera och värdera information. Det gör dem till aktiva samarbetspartner i vården.

Bellander, Theres, Anna-Malin Karlsson, Mats Landqvist, Ulla Melander Marttala & Zoe Nikolaidou (2021): Att bygga hälso-kunskap från konsultationsrum till online-forum

I kapitlet sammanfattas resultat från projektet Hälsolitteracitet och kunskapsbyggande i informationssamhället. Författarna beskriver bland annat hur olika sorters kunskap om kroppen möts i samtal mellan läkare och patient. Läkarens professionella kunskap är evidensbaserad och avgränsad, patientens känslomässig och erfarenhetsbaserad. En utmaning är att bygga ihop dessa olika sorters kunskap. Författarna noterar att läkarna använder samma sätt att förklara med alla patienter, trots att deras behov kan vara olika. Patientens behov kan inte alltid mötas.

Karlsson, Anna-Malin, Ulla Melander Marttala & Elisabet Mattsson (2014): "Vi kan inte visa ett normalt hjärta". Kommunikativa praktiker i samband med hjärtfel hos foster

Den här delstudien inom projektet *Hälsolitteracitet och kunskapsbyggande i informationssamhället* visar att informanterna inte bara behöver begriplig information, utan också vill tillägna sig ett korrekt och fackmässigt uttrycksätt. Att läkaren använder facktermer uppfattas som ett tecken på förtroende och respekt. Det ökar läkarens trovärdighet. Informanterna har också behov av exakta termer när de själva ska söka information. Begriplighet handlar inte alltid om förenkling och vardagsspråk, utan också om relevans och individualisering.

Melander Marttala, Ulla & Elisabet Mattsson (2017): Fackord i samtal och texter om barns hjärtfel

I denna delstudie analyseras användningen av medicinska facktermer i vårdamtal och bloggar. Användningen av facktermer är ett framträdande drag i bägge materialen. Författarna studerar hur de används, av läkare och av föräldrar, i olika kontexter. I de studerade samtalen och texterna framstår användningen av facktermer inte som problematisk. I stället kan termerna ses som en resurs: de är redskap för kommunikation, förståelse och kunskapsbyggande, för både läkarna och föräldrarna. De ger också föräldrarna möjligheter att själva söka kunskap.

3.5.3 Andra studier om medicinskt språk och vårdkommunikation

Förutom studier inom samtalsanalys och hälsolitteracitet finns också andra undersökningar där olika typer av medicinskt språk och vårdspråk analyseras. Materialet kan bestå av såväl inspelningar (Hanell 2018) som texter (Melander 2021) och enkätsvar (Nilsson 2002). Därtill tar vi upp en artikel från lexikografins område: Landqvist & Sköldberg (2018) handlar om hur medicinska termer hanteras i allmänspråkliga ordböcker. Resultaten pekar på lite olika riktningar: Hanell (2018) framhåller hur kunskap om termer och begrepp kan bidra till en bättre vårdupplevelse, medan Melander (2021) och Nilsson (2002) lyfter fram aspekter som kan vara problematiska: att egenremissen inte fungerar för vem som helst, och att bipacksedlar kan innehålla ord som är svåra att förstå för vanliga apotekskunder.

Hanell, Linnea (2018): Anticipatory discourse in prenatal education

Materialet för denna undersökning består av inspelningar från förlossningsförberedelsekurser och intervjuer med barnmorskor. En strävan hos barnmorskorna är att minska nervositeten och rädslan hos de blivande föräldrarna genom att ge dem kunskap. Om föräldrarna först under förlossningen hör talas om till exempel en *sugklocka* kommer de att bilda sig en egen delvis inkorrekt uppfattning om vad det är, vilket bidrar till en onödig oro. Därför berättar barnmorskorna hur en sugklocka används och visar hur den ser ut. På samma sätt benämns och beskrivs olika smärtlindringsmetoder.

Landqvist, Hans & Emma Sköldberg (2018): Bland nervdroppar, bakterier och screeningar. Om medicinskt språk i Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien

Medicin är ett fackområde som har stor betydelse också för dem som inte är utbildade inom området. Alla kommer i kontakt med detta fält och dess språkbruk, och många medicinska facktermer blir en del av allmänspråket. Artikeln redovisar en pilotundersökning av hur uppslagsord som kan sägas tillhöra medicinens område behandlas i Svensk ordbok. Utmaningar med medicinens område i allmänspråkliga ordböcker diskuteras också allmänt.

Melander, Ida (2021): Att söka vård med text. Egenremissen som genre

Artikeln handlar om hur icke-expertter (patienter) skriver egenremisser där de vänder sig till expertter (läkare). Det här är alltså ett tvärtomperspektiv jämfört med de flesta av studierna i denna översikt. Egenremisser bedöms enligt samma principer som remisser skrivna av läkare, trots att patienterna oftast har bristfälliga kunskaper om medicinska termer. Författaren visar bland annat hur patienterna använder citattecken när de beskriver sina symptom utan att ha tillgång till de korrekta termerna. Studien syftar också till att väcka en diskussion om egenremissen som genre: vilka patienter kan och vill skriva en egenremiss, vilka kan eller vill inte det?

Nilsson, Gunvor (2002): Hur mycket förstår patienten? En studie av textförståelse och begriplighet i läkemedlens bipacksedlar

I artikeln presenteras en enkätundersökning bland apotekskunder som fått svara på frågor om begripligheten i de bipacksedlar de fått med sin medicin. Av studien framgår att den allra vanligaste anmärkningen från patienterna gäller förekomst av svår-förståeliga ord. 28 % av informanterna skriver att texten innehåller svåra ord. Författaren konstaterar att bipacksedlarna inte kan sägas vara optimalt läsarvänliga. De uppfyller inte till fullo läkemedelsverkets krav på lättförståelig information.

3.6 Ämnesspråk och ämneslitteracitet

Lärare och elever i skolan är kanske inte det första man tänker på när man diskuterar möten mellan expertter och icke-expertter, men skolan är ändå sammanhanget där de allra flesta blir inskolade i ett mer fackspråkligt sätt att beskriva världen. Inom forskningsområdet didaktik talar man inte om *fackspråk* och *termer*, utan snarare om ämnesspråk och ämnesord, men de strategier som används för att uppnå förståelse och förmåga att själv använda det relevanta språket är av intresse för den här översikten.

Språk och språkanvändning ser olika ut i olika läroämnen, och det är därför viktigt att elever och studenter utvecklar sitt ämnesspråk parallellt med ämneskunskaperna (Danielsson & Bergh Nestlog

2022). Lärare behöver vara medvetna om ämnesspråket och synliggöra det i undervisningen. Ämnesspråket omfattar bland annat den terminologi som används inom ämnet.

3.6.1 Översikter om ämnesspråk och ämneslitteracitet

Inom didaktiken finns ett stort antal studier som på olika sätt berör ämneslitteracitet och ämnesspråk. Som en kort introduktion till forskning i ämnesspråk fungerar Bergh Nestlog (2019). Inom ämnet svenska med didaktisk inriktning (SMDI) finns därtill två forskningsöversikter (Skar & Tengberg 2014; Holmberg & Nordenstam 2016) som redogör för konferensbidrag och avhandlingar inom området till och med år 2013 respektive 2014.

Mängden forskning på det didaktiska området är stor, och för syftet med den föreliggande översikten nästan oöverskådlig. Till exempel framgår av Holmberg & Nordenstam (2016) att ett hundratal doktorsavhandlingar publicerats på femton år enbart inom ämnet svenska med didaktisk inriktning. Det mesta av forskningen på området verkar i någon mån tangera ämnesspråk, men vi har försökt hitta de undersökningar som mest uppenbart handlar om just språket.

Bergh Nestlog, Ewa (2019): Ämnesspråk – en fråga om innehåll, röster och strukturer i ämnestexter

Ämnesspråk är det språk som deltagare i en ämneskultur använder när de kommunicerar ämnesinnehåll. Ämnesspråk används i den sociala gemenskap som ämnesundervisningen utgör. Det omfattar muntligt och skriftligt använda ord, men också symboler, bilder, ljud och gester (t.ex. inom musik samt idrott och hälsa). Syftet med studien är att utifrån språkvetenskapliga teorier specificera begrepp och vidareutveckla modeller som kan användas för undersökning av ämnesspråk. Därmed fungerar denna artikel också som en översikt över forskningsläget.

Holmberg, Per & Anna Nordenstam (2016): Svenska med didaktisk inriktning. Ett forskningsområde i rörelse

Denna forskningsöversikt baserar sig på doktorsavhandlingar vid svenska lärosäten från 2000 till 2014. Den visar hur ny didaktiskt inriktad forskning utvecklas i gränsen mellan språk- och litteraturvetenskap och pedagogik. Översikten tar upp avhandlingar som handlar om svenskämnet, men också sådana som handlar om utvecklingen av ämnesspråk i andra skolämnen. Det gör den användbar också för den som är intresserad av hur fackkunskap hanteras i mötet mellan lärare och elever.

Skar, Gustaf & Michael Tengberg (2014): Vilken forskning bedrivs egentligen inom forskningsfältet svenska med didaktisk inriktning?

Den här forskningsöversikten om svenska med didaktisk inriktning (SMDI) utgår från bidrag som ingår i konferensserien för *Nationella nätverket i svenska med didaktisk inriktning 2003–2013*. Liksom i Holmberg & Nordenstam (2016) ingår mest forskning som berör svenskämnet, men också språkets betydelse inom övriga ämnen. Större delen av de studier som tas upp handlar om hur undervisning bedrivs. Författarna pekar på en lucka när det gäller forskning i svenska som andraspråk.

3.6.2 Matematik och naturvetenskaper

Många studier inom didaktikens område handlar om matematik och naturvetenskaper, och många forskare har analyserat provsvar som samlats in inom ramen för TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) (Bentley 2008; Bergvall 2016; Persson 2016). TIMSS är en internationell uppföljning av kunskaper i och attityder till matematik och naturvetenskap hos elever i årskurs 4 och årskurs 8.

Det finns också gott etnografiskt orienterade studier (Ekvall 2010; Jansson 2005; Lindahl 2015; Uddling 2019; Uddling & Danielsson 2022), där forskare till exempel har spelat in material under lektioner.

Förutom forskning inom didaktikens område tar vi upp Karlsson (2011), som behandlar naturvetenskapligt ämnesspråk, men från ett SFL-

perspektiv. SFL (systemisk-funktionell lingvistik) innebär att man analyserar språkets betydelsepotential.

I studierna som behandlar matematiskt och naturvetenskapligt ämnesspråk återkommer en önskan om mer fokus på begreppslig och ämnesspråklig kunskap i undervisningen. Forskningen visar att personifiering och vardagsspråk inte nödvändigtvis gör det lättare för elever att ta till sig kunskap (Bergvall 2016; Uddling 2019). Språklig medvetenhet och seriösa satsningar på att skola in eleverna i ämnesspråket efterlyses av forskarna, liksom också ökat samarbete mellan ämneslärare och språklärare.

Bentley, Per-Olof (2008): Svenska elevers matematikkunskaper i TIMSS 2007. En djupanalys av hur eleverna förstår centrala matematiska begrepp och tillämpar beräkningsprocedurer

Rapporten handlar om hur elever förstår eller missförstår vissa matematiska begrepp. Den visar att elever sällan gör slumpmässiga räknepfel. Misstagen beror betydligt oftare på att förståelsen av begrepp inte är tillräckligt utvecklad. Rapporten innehåller konkreta exempel på hur elever tänker när de förväxlar begreppen *omkrets* och *area*, eller missförstår variabelbegreppet eller likhetsbegreppet. Undersökningen visar bland annat att undervisningen skulle vinna på att inriktas mer på begreppslig kunskap.

Bergvall, Ida (2016): Bokstavligt, bildligt och symboliskt i skolans matematik. En studie om ämnesspråk i TIMSS

Syftet med avhandlingen är att bidra med kunskap om elevers möte med ämnesspråk i matematik. Författaren utvecklar och prövar en modell för att kvantitativt beskriva och analysera ämnesspråket. Hon undersöker också hur de semiotiska resurserna skrivet språk, bilder och matematiska symboler används. Ett vardagligare språk underlättar inte per automatik elevernas arbete. I delar av studien finns ett negativt samband mellan personifiering och resultat. Övergångar mellan vardagligt och ämnesspecifikt språk kan leda till att uppgifter upplevs som svårare.

Ekvall, Ulla (2010): *Läroboken i ett kemiklassrum*

Artikeln handlar om hur en lärare behandlar stoffet i en lärobok under en lektion i ett finlandssvenskt klassrum i skolår 8. Läraren förhåller sig ganska fritt till läroboken, vilket kan ställa till med problem eftersom läroboken har brister som skulle kräva muntligt expertstöd. Boken introducerar termer som *kemisk bindning*, *koksalt* och *kristall* utan att de förklaras. Fackterminologin verkar tas för given, eftersom ämnen som inte nämnts tidigare introduceras i bestämd form. Artikelförfattaren påpekar att det här bruket av termer kan tänkas stöta bort läsare för vilka orden är obekanta.

Jansson, Gunilla (2005): *Labbrapportskrivande som språkutvecklande lärandemiljö*

I artikeln studeras metaspråkliga strategier i en grupp andraspråksstudenters samtal om lexikala problem under kollaborativt skrivande av en laborationsrapport. Syftet är att belysa vilken roll kamratstötning har för studenternas lärande av en akademisk fackgenre. En intressant fråga är vilken typ av ord i ämneskontexten som är mest problematiska för studenterna. De flesta av dessa ord representerar nämligen ett formellt register utan att för den skull vara facktermer. Det gäller till exempel kohesionsmarkörer som *dess*, uttryck som *vad gäller*, verbfraser som *att märkas* och adjektiv som *kännbar* samt substantiv som *förfarande*.

Karlsson, Anna-Malin (2011): *Språket som resurs för kunskapsutveckling och kritisk reflektion*

Artikeln diskuterar systemisk-funktionell lingvistik (SFL) som metod. Intressant för den föreliggande forskningsöversikten är resonemanget om hur elever lär sig att använda språket för att forma naturvetenskapliga betydelser. Inom SFL ser man på nominaliseringar som ett sätt att konstruera meningar genom att ”packa in” processer som inte är centrala i sammanhanget. Ordet *reaktion* är till exempel en nominalisering som packar in verbet reagera. Synsättet verkar dock bortse från att det som kallas en nominalisering ofta är en term med mer exakt betydelse än alternativa uttryck. Till exempel är ordet *reaktion* inom kemin en term som inte kan bytas ut till en omformulering med verbet reagera utan att en viss precision går förlorad.

Lindahl, Camilla (2015): *Tecken av betydelse. En studie av dialog i ett multimodalt, teckenspråkigt tvåspråkigt NO-klassrum*

Naturvetenskapligt ämnesspråk är en utmaning för elever som lär sig naturvetenskap på sitt andraspråk. Denna studie handlar om hur döva elever i ett tvåspråkigt NO-klassrum skapar mening genom svenskt teckenspråk och skriven svenska. Undersökningsmaterialet består av inspelade lektioner där språk och modaliteter hela tiden växlar. På grund av teckenspråkets kontextbundenhet förs tvärspråkliga resonemang för att reda ut likheter och skillnader mellan olika språkliga uttryck. Resultaten uppmärksammar lärarnas viktiga roll för utvecklingen av ett naturvetenskapligt språk.

Persson, Tomas (2016): *De naturvetenskapliga ämnesspråken. De naturvetenskapliga uppgifterna i och elevers resultat från TIMSS 2011 år 8*

Syftet med den här avhandlingen är att öka kunskapen om hur elever möter innehållet i naturvetenskapliga uppgifter. Författaren studerar hur språket används i de olika ämnena. Skillnader och likheter i språket och hur de korrelerar med resultat diskuteras, liksom också hur lärare kan skapa goda förutsättningar för lärande. Texterna kan bli både begripligare och intressantare för eleverna om läraren är språkligt medveten. Läraren behöver en terminologi för att beskriva de olika ämnenas karaktäristiska drag.

Uddling, Jenny (2019): *Textsamtalens möjligheter och begränsningar i språkligt heterogena fysikklassrum*

I avhandlingen analyseras textsamtal i fysikklassrum där flera elever är andraspråks elever. Vilka språkliga utmaningar bereder läromedelstexterna? Finns det en inbördes progression i komplexitetsgrad mellan texterna? Hur bearbetar lärarna texterna i interaktion med sina elever? Ett mer vardagligt språkbruk ökade i synnerhet andraspråks elevernas möjlighet att förstå och själva kunna uttrycka det ämnesinnehåll som bearbetades. Å andra sidan kunde användningen av ett vardagligare språk också föra ämnesinnehållet längre från fysikdiskursen. Då blev vardagsspråket inte den tillgång som det

var tänkt att vara. Författaren efterlyser ökat samarbete mellan naturvetenskapliga ämneslärare och språklärare.

Uddling, Jenny & Kristina Danielsson (2022): *Elever i ett språkligt heterogent klassrum rör sig mot naturvetenskapliga beskrivningar av ljud*

Artikeln handlar om hur ett ämnesinnehåll bearbetas i ett naturvetenskapligt klassrum där flera elever undervisas på sitt andraspråk. Undersökningsmaterialet består av inspelningar, bilder och texter från fyra fysiklektioner. Studien visar aktiviteter som bland annat bidrar till att eleverna lär sig att uttrycka sig om ljud på ett ämnesadekvat sätt. Den bidrar till en diskussion om hur lärare i språkligt heterogena klassrum kan använda språket på ett medvetet sätt och resonera om hur ämnespråket uttrycker ämnesinnehållet.

3.6.3 Andra skolämnen

I studier av ämnesspråk i andra skolämnen (som svenska, svenska som andraspråk, slöjd och svets-teknik) verkar det etnografiska perspektivet mer dominerande. Resultaten av dessa studier överensstämmer väl med den forskning som gäller matematik och naturvetenskapliga ämnen: forskarna efterlyser ett ökat fokus på ämnesspråket och dess roll i elevernas lärande. Till exempel Halleson (2020) följer elever under hela skoldagar, vilket ger en helhetsbild av de språkliga krav som ställs i utbildningen. Resultaten visar att eleverna behöver en avancerad skrivkompetens. Därför torde de gagnas av ett fokus på att skriva texter av vetenskaplig karaktär. Till det hör ett arbetssätt där man fokuserar ämnesspråket i sig, till exempel i form av explicit undervisning i grammatik inom ämnet svenska som andraspråk (sva).

Bergström, Marina (2011): *Snö är liksom vit massa och du kan göra vad du vill av det. Elevers sätt att förklara begrepp i ämnesspecifika uppsatser*

Artikeln handlar om uppsatser skrivna på svenska av finskspråkiga språkbads elever och finlands-svenska elever i åk 3 och 6. Eleverna skriver om vintern i Finland till en tänkt mottagare i Australien. De får därför anledning att förklara begrepp

som snö, ide, bastu, skida och pulka. Författaren redogör för vilka begrepp eleverna väljer att förklara. De två åldersgrupperna jämförs, liksom också språkbads eleverna med de svenskspråkiga eleverna. Intressant är att eleverna i sina förklaringar delvis använder samma strategier som professionella terminologer, till exempel synonymi, parafraas och jämförelse.

Engblom, Charlotte & Maria Westman (2022): *Röst som ett drag i faktatexter. Exempel från nationellt prov*

I studien analyseras underlagstexter och elevtexter från det nationella provet i svenska i årskurs 3. Faktatexter brukar karakteriseras av neutralitet och sakna uttryck för värderingar. Typiska språkliga drag är tempus i nutid, sambandsmarkörer, ämnesord och definitioner. Studien visar dock att underlagstexterna innehåller atypiska röstdrag: beskrivande ord, värderingar, metaforer, frågor och utrop. Röstdragen återges sällan i elevernas texter. Det kan bero på att uppfattningen om faktatexter som neutrala är stark även hos yngre elever. En övergripande diskussion om att vidga förståelsen av faktatext för yngre elevers lärande avslutar artikeln.

Gyllerfelt, Emma (2021): *”Då kallar man den rätsida.” Ämnesspecifika begrepp med nyanlända elever i slöjdundervisning*

I artikeln beskrivs hur nyanlända elever möter ämnesspecifika begrepp i slöjdundervisning. Materialet består av videoinspelningar i årskurs 8 och 9 som analyseras på mikronivå. Resultaten visar hur slöjdens begrepp sätts i en konkret kontext för eleverna. Eleverna får känna på material, redskap och verktyg och samtidigt möta nya begrepp i lärarens instruktioner. Resultaten visar också att elever tar del av varandras lärande även då de inte arbetar med samma föremål. Mötet med begreppen bidrar också till nyanlända elevers språkutveckling i stort.

Halleson, Yvonne (2020): *Gymnasieskolans textvärldar: två dagar på ett ekonomiprogram*

I artikeln följs två elever på gymnasiets ekonomi-program under två skoldagar. Forskningsfrågorna rör vilka slags texter eleverna möter och vilka läs- och skrivaktiviteter de deltar i. Sammantaget

ställdes förhållandevis höga krav på elevernas skriftkompetenser i de observerade ämnena. Eleverna tog del av en mängd olika sorters texter och behövde ha tillgång till såväl allmänna som ämnesspecifika skriftkompetenser. De behövde också ha tillgång till en riklig och ofta tämligen avancerad ämnesvokabulär samt behärska ämnesspecifika skillnader i språkbruk.

Lim Falk, Maria, Johanna Prytz & Ghazaleh Vafaeian (2020): *Grammatisk kunskap i sva-lärares undervisningspraktik för nyanlända*

Studien handlar om huruvida explicit grammatikundervisning gynnar elevers inläring och utveckling i svenska. Undersökningsmaterialet består av etnografisk dokumentation från lektioner. Författarna konstaterar att lärarna visserligen undervisar i grammatik, men att grammatiken i sig aldrig är i fokus, vilket ligger i linje med den språksyn som genomsyrar styrdokumentet. Författarna vill ändå väcka frågan om språkssystemet i sig skulle kunna fokuseras. För vissa elever skulle ett explicit fokus på grammatiken kunna fungera stöttande för språkutvecklingen. Faktorer som ålder, skolbakgrund och vana vid abstrakt tänkande kan tänkas ha betydelse.

Ohlsson, Elisabet (2018): *Att synliggöra vokabulär. En kvantitativ studie av gymnasieelevers skrivuppgifter på svenska inom CLISS-projektets ram*

Denna licentiatavhandling ingår i forskningsprojektet CLISS (Content and Language Integration in Swedish Schools), som undersöker vilken roll undervisningsspråket spelar för utvecklingen av elevers skriftliga förmåga i svenska och engelska. I projektet studeras elever på gymnasienivå, dels i klasser som undervisas på svenska och dels i klasser där engelska används som undervisningsspråk. Syftet med avhandlingen är att undersöka gymnasieelevers svenska vokabulär i skrivuppgifter. Hur framträder en vokabulär som är skolrelaterad, ämnesrelaterad och akademisk? Undersökningen är i hög grad kvantitativ och fokuserar bland annat på frekvensen av nominaliseringar, verb i passiv form och akademiska ord. Dessa drag är kännetecknande för vetenskapliga texter, och betraktas i denna undersökning (kanske något

överraskande) som eftersträvansvärda. Författaren efterlyser mer träning i att skriva texter av vetenskaplig karaktär.

Visén, Pia (2019): *Ämnesspråk i ett text-samtal om svetsteknik*

Artikeln handlar om hur en lärare och några elever samtalar om ämnesbegrepp i en lärobokstext på industritekniska programmet. Författaren visar hur ämnesspråk och mer vardagligt språk samverkar. Syftet är att belysa hur ett begrepps meningspotential utvecklas i en språklig kedja som ska ge eleverna möjlighet att utveckla förståelse för begreppet. Enligt styrdokument ska eleverna med viss säkerhet kunna använda korrekt fackspråk, men studien visar att de främst rör sig i en vardaglig språklig domän. Det tyder på ett behov av arbetssätt där man mer fokuserat tränar på ämnesspråkliga uttryckssätt.

3.7 Faktaböcker för barn

Dessa två studier av faktaböcker för barn visar på olika strategier för att behandla fackkunskap på ett begripligt sätt. De är intressanta genom att de påminner oss om att fackspråk är något som finns genom nästan hela livet. Barn kan tidigt intressera sig också för specialiserad kunskap, och det finns gott om faktaböcker för barn där författaren eller översättaren måste ta ställning till vilka facktermer som ska användas och hur de ska förklaras och illustreras. Strategierna som iaktas av forskarna påminner om klarspråksråd: Var sparsam med facktermer. Förklara de nödvändiga facktermerna ordentligt. Tänk på *hur* nya termer ska introduceras i texten för att inte avskräcka läsarna. Tänk igenom samspelet mellan text och bild och användningen av metaforer.

Mossberg, Mari (2020): *Att översätta faktaböcker för barn. Om textuell, interpersonell och innehållslig anpassning*

I artikeln analyseras den svenska översättningen av en fransk faktabok för åldrarna 4–7 år. Facktermer används sparsamt och förklaras ordentligt i den franska förlagan. Den svenska översättningen följer samma strategi, och går ställvis längre genom att utelämnas termer som finns i förlagan. I den franska texten är det också vanligt att nya termer inleder meningar och förklaras i efterhand. Dessa passager

har ofta omarbetats på svenska, så att meningen först anknyter till ett bekant begrepp för att sedan introducera det nya.

Persson, Kristina (2020): *Växthuseffektens representationer. En av naturens cykliska processer i texter för barn och ungdomar*

Syftet med artikeln är att jämföra hur växthuseffekten representeras för två olika målgrupper: barn upp till mellanstadieåldern samt gymnasieungdomar och vuxna. Målet är att ta reda på om innehållets representation är ändamålsenlig för barnförståelse av den cykliska processen. Vilka delar av processen representeras, och hur? Hur ser det innehållsmässiga samspelet mellan text och bild ut? Vilka metaforer används? Ett ofta förekommande stilmedel är liknelsen mellan atmosfären och ett täcke eller ylleplagg, vilket erbjuder en erfarenhetsförankrad förståelse. Däremot konstaterar författaren att växthuset märkligt nog sällan utnyttjas som metafor, trots att fenomenet som beskrivs benämns växthuseffekt.

3.8 Flerspråkighet i samhället, yrkeslivet och skolan

Många av publikationerna i denna översikt ger insikter om vilka utmaningar det flerspråkiga samhället för med sig med tanke på fackspråk och terminologi i möten mellan experter och ickeexperter. Därför finns det skäl att beskriva detta tema i ett eget avsnitt. Följande studier, som alltså presenterats tidigare i översikten utifrån verksamhetsområde, handlar om svenska som andraspråk, nyanlända experter, översättning och tolkning.

Dahlberg & Carstensen (2016) identifierar flera problem i rättstolkningen i Sverige. Ett av problemen är att det råder brist på auktoriserade rättstolkare. Bristande kunskaper i juridisk terminologi kan innebära att tolkningen blir felaktig, vilket äventyrar möjligheten att få en likvärdig bedömning.

Andersson (2007) och Kahlin, Tykesson & Romanitan (2019) framhåller att det kan vara förhållandevis lätt för vårdpersonal med in-

vandrarbakgrund att använda medicinskt fackspråk med kollegor, medan det vardagliga språk man förutsätts klara av med patienter kan innebära större utmaningar. Experter kan snabbt lära sig facktermer från sitt specialområde på nya språk, medan brister i den allmänna språkfärdigheten kan ställa till med problem i arbetet.

Inom didaktiken finns många studier med andraspråksstudenter som informanter. Jansson (2005) lyfter fram att ord som hör till ett formellt register utan att för den skull vara facktermer kan vara särskilt problematiska. Det handlar alltså om ord och uttryck som är typiska i ett formellt skriftspråk men ovanliga i vardagsspråket: dessa, vad gäller, kännbar och förfarande nämns bland exemplen. Uddling (2019) visar hur användningen av ett vardagsnära språk i fysikklassrum med andraspråks elever kan vara både en tillgång och ett problem. Å ena sidan kan det vardagliga språket öka elevernas möjligheter att förstå och själva kunna uttrycka sig, men å andra sidan kan ett vardagligt språk föra innehållet längre från den fysikdiskurs som eleverna ska lära sig. I Gyllerfelt (2021) visas hur det praktiska arbetet i slöjdundervisningen sätter in termerna i en konkret kontext och hur en sådan verksamhet också bidrar till nyanlända elevers språkutveckling i stort, inte bara inom ämnesspråket. Lindahl (2015) studerar de speciella utmaningar som teckenspråkiga elever har när de ska lära sig ett naturvetenskapligt ämnesspråk på svenska. Undersökningsmaterialet består av inspelade lektioner, där forskaren visar hur man genom tvärspråkliga resonemang reder ut likheter och skillnader mellan olika uttryck.

Ett medvetet arbete med ämnesspråket i fokus efterlyses i många av publikationerna inom didaktik, bland annat Uddling (2019), Uddling & Danielsson (2022) och Lim Falk, Prytz & Vafaeian (2020). Uddling (2019) föreslår också ökat samarbete mellan språklärare och lärare i andra skolämnen.

Slutligen visar Mossberg (2020) hur en översättning faktiskt kan hantera utmaningar med facktermer på ett bättre sätt än ett originalverk (detta givetvis förutsatt att översättaren får göra vissa ändringar i texten).

Referenser

- Andersson, Helena (2007). *Interkulturell kommunikation inom sjukvården. Den kommunikativa situationen för invandrare på svenska arbetsplatser 1: intervjuer*. Tefa nr. 45. Uppsala: Uppsala universitet. 86 s.
- Bellander, Theres, Anna-Malin Karlsson, Mats Landqvist, Ulla Melander Marttala & Zoe Nikolaidou (2021). Att bygga hälsokunskap från konsultationsrum till onlineforum. I: Inga-Lill Grahn & Camilla Lindholm (red.): *Tala om kroppen. Språkliga perspektiv på hälsa och sjukdom i den digitala eran*. Stockholm: Morfem, s. 109–138.
- Bendegard, Saga, Hans Landqvist, Niina Nissilä & Nina Pilke (2019). ”Förslagsvis kunde en ren översättning av de tyska uttrycken användas”. Fackexperter, språkexperter och terminologiska frågor i Sverige 1941–1983. I: Marco Bianchi, David Håkansson, Björn Melander, Linda Pfister, Maria Westman & Carin Östman (red.): *Svenskans beskrivning 36*, s. 25–35.
- Bentley, Per-Olof (2008). *Svenska elevs matematikkunskaper i TIMSS 2007. En djupanalys av hur eleverna förstår centrala matematiska begrepp och tillämpar beräkningsprocedurer*. Stockholm: Skolverket. 152 s.
- Bergh Nestlog, Ewa (2019). Ämnesspråk – en fråga om innehåll, röster och strukturer i ämnestexter. I: *Humanetten nr. 42*, s. 9–30.
- Bergström, Marina (2011). Snö är liksom vit massa och du kan göra vad du vill av det. Elevers sätt att förklara begrepp i ämnesspecifika uppsatser. I: Ann-Catrine Edlund & Ingmarie Mellenius (red.): *Svenskans beskrivning 31*, s. 62–71.
- Bergvall, Ida (2016). *Bokstavigt, bildligt och symboliskt i skolans matematik. En studie om ämnesspråk i TIMSS*. Uppsala: Uppsala universitet. 104 s.
- Blückert, Ann (2010). *Juridiska – ett nytt språk? En studie av juridikstudenters språkliga inskolning*. Uppsala: Uppsala universitet. 320 s.
- Byrman, Ylva & Andreas Nord (2022a). ”Jag vill att vi väntar med den diskussionen”. En terminologs problemlösning i ett arbetsmöte om vårdstermer. I: Stina Ericsson, Inga-Lill Grahn & Susanna Karlsson (red.): *Språklig mångfald: Rapport från ASLA-symposiet i Göteborg, 23–24 april 2020*, s. 26–43.
- Byrman, Ylva & Andreas Nord (2022b). Med terminologen som grindvakt. Beslutsfattande i ett expertgruppsmöte. I: Pia Sundqvist, Christian Waldmann, Boglárka Straszer & Birgitta Ljung Egeland (red.): *Språk i skola, på fritid och i arbetsliv. Aktuella arenor för svensk forskning inom tillämpad språkvetenskap, ASLA*, s. 265–286.
- Dahlberg, Leif & Gunilla Carstensen (2016). En intervjustudie om rättstolkning i domstol. I: *Ny juridik*. Stockholm: Karnov Group, s. 107–123.
- Danielsson, Kristina & Ewa Bergh Nestlog (2022). Kunskapsutveckling genom ämnesspråk. I: Andreas Nordin & Michael Uljens (red.): *Didaktikens språk*. Malmö: Gleerups Utbildnings AB, s. 87–102
- Ekvall, Ulla (2010). Läroboken i ett kemiklassrum. I: Cecilia Falk, Andreas Nord & Rune Palm (red.): *Svenskans beskrivning 30*, s. 70–81.
- Engblom, Charlotte & Maria Westman (2022). Röst som ett drag i faktatexter. Exempel från nationellt prov. I: Pia Sundqvist, Christian Waldmann, Boglárka Straszer & Birgitta Ljung Egeland (red.): *Språk i skola, på fritid och i arbetsliv: Aktuella arenor för svensk forskning inom tillämpad språkvetenskap. ASLA 29*, s. 15–30.
- Göransson, Anna-Lena & Per Ledin (2009). Räddningstjänsten och kunskapssamhället. En fallstudie. I: Catharina Nyström Höög (red.): *Medborgare och myndigheter. Tefa nr. 47*. Uppsala: Uppsala universitet, s. 63–84.
- Grahn, Inga-Lill & Camilla Lindholm (2021). Samtal med social distans. I: Inga-Lill Grahn & Camilla Lindholm (red.): *Tala om kroppen. Språkliga perspektiv på hälsa och sjukdom i den digitala eran*. Stockholm: Morfem, s. 13–32.
- Gyllerfelt, Emma (2021). ”Då kallar man den rätsida” – ämnesspecifika begrepp med nyanlända elever i slöjdundervisning. I: *Forskning om undervisning och lärande, vol. 9, nr 2*, s. 30–49.
- Hallesson, Yvonne (2020). Gymnasieskolans textvärldar: två dagar på ett ekonomiprogram. I: Maritha Johansson, Bengt-Göran Martinsson & Suzanne Parmenius Swärd (red.): *Trettonde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning: Bildning, utbildning, fortbildning*, s. 128–145.

- Hanell, Linnea (2018). Anticipatory discourse in prenatal education. I: *Discourse & Communication* 2018, Vol. 12(1), s. 3–19.
- Hansson, Karin (2017). Hur gör man statistiska termer begripliga? I: Ágústa Þorbergsdóttir (red.). *NORDTERM 19. Forvaltning af fagsprog i samfundet. Hvem har ansvaret? Hvem tager ansvaret? Rapport fra Nordterm 2015* Reykjavík, Ísland, s. 96–101.
- Holmberg, Per & Anna Nordenstam (2016). Svenska med didaktisk inriktning. Ett forskningsområde i rörelse. I: Heidi Höglund & Ria Heilä-Ylikallio (red.): *Framtida berättelser: Perspektiv på nordisk modersmålsdidaktisk forskning och praktik*. Vasa: Åbo Akademi, s. 47–62.
- Holmér, Ása (2018). Hur översätter man spikning till engelska? Terminologiskt ordboksarbete för högskoleområdet. I: Sturla Berg-Olsen & Emma Sköldberg (red.), 2018. *Fackspråk i nordiska ordböcker. LexicoNordica* 25, s. 77–94.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta, Tom Pettersson & Lena Sjöberg (2020). Finländska särdrag i den medicinska svenskan. *Finska Läkaresällskapets Handlingar*, vol. 180, nr. 2, s. 68–71.
- Jansson, Gunilla (2005). Labbrapportskrivande som språkutvecklande lärandemiljö. I: *Språk och stil NF* 15, s. 129–160.
- Kahlin, Linda, Ingela Tykesson & Mihaela Oana Romanitan (2019). Reparationssekvenser i nyanlända läkares samtal med kolleger och patienter. I: *Språk och interaktion* 5:2, s. 27–44.
- Karlsson, Anna-Malin (2006). *En arbetsdag i skriftsamhället: ett etnografiskt perspektiv på skriftenvändning i vanliga yrken*. Stockholm: Språkrådet. 175 s.
- Karlsson, Anna-Malin (2011). Språket som resurs för kunskapsutveckling och kritisk reflektion. I: Strandbrink, Peter, Beatriz Lindqvist & Håkan Forsberg (red.): *Tvåra möten. Om utbildning och kritiskt lärande*. (Södertörn Studies in Education 1.) Huddinge: Södertörns högskola, s. 35–51.
- Karlsson, Anna-Malin, Ulla Melander Marttala & Elisabet Mattsson (2014). ”Vi kan inte visa ett normalt hjärta”. Kommunikativa praktiker i samband med hjärtfel hos foster. I: Jan Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.): *Svenskans beskrivning* 33, s. 193–213.
- Koskela, Merja (2009). Mot klarspråk på nätet? Dubbel rekontextualisering på skattemyndigheternas webbplatser. I: Catharina Nyström Höög (red.): *Medborgare och myndigheter. Tefa nr. 47*. Uppsala: Uppsala universitet, s. 52–62.
- Koskela, Merja & Gun-Viol Vik-Tuovinen (2011). Fordons- och bilskatteregler för var och en. Definitioner och instruktioner i en textkedja. I: Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm (red.): *Svenskan i Finland* 12, s. 87–98.
- Krona, Michael (2009). *Från orsak till verkan. Berättarstrategier i Sveriges Televisions inrikespolitiska nyhetsförmedling 1978–2005*. Lund: Lunds universitet. 305 s.
- Landqvist, Hans & Emma Sköldberg (2018). Bland nervdroppar, bakterier och screeningar. Om medicinskt språk i Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. I: Sturla Berg-Olsen & Emma Sköldberg (red.): *Fackspråk i nordiska ordböcker. LexicoNordica* 25, s. 95–113.
- Landqvist, Hans, Niina Nissilä & Nina Pilke (2017). ”Gryta bör vara benämning för kärl av kraftigt material ...” Experters bidrag för att skapa terminologiska resurser. I: Marianne Aasgaard & Ole Våge (red.): *NORDTERM 20. Hvem er brukerne av terminologiske resurser – og hvordan når vi ut til dem? Rapport fra Nordterm 2017 Kongsberg, Norge*, s. 17–30.
- Landqvist, Hans, Niina Nissilä & Nina Pilke (2017). Röster i teknikens värld. Termer, fackexperter och språkexperter. I: Nicole Keng, Anita Nuopponen & Daniel Rellstab (red.): *Röster. VAKKI-symposium XXXVII (VAKKI Publications 8)*, s. 100–110.
- Landqvist, Hans & Nina Pilke (2020). Ingenjörer, termer och begrepp. Elektroteknikföretaget Aseas insatser inom ett svenskt terminologiskt nätverk 1941–1983. I: Heidi Hirsto, Mona Enell-Nilsson, Hannele Kauppinen-Räisänen & Nicole Keng (red.): *Arbetslivskommunikation III. VAKKI-symposium XL (VAKKI Publications 12)*, s. 266–280.
- Landqvist, Hans & Nina Pilke (2021). Intresse och engagemang. Kungliga Tekniska högskolans insatser i ett svenskt terminologiskt nätverk 1941–1983. I: *Folkmålsstudier* 59, s. 103–133.
- Landqvist, Mats (2018). Språkpolitiska inslag i kampen mot diskriminering. I: *Språk och stil NF* 28, s. 176–202.
- Laurén, Christer & Marianne Nordman (1987). *Från kunskapens frukt till Babels torn: en bok om fackspråk*. Malmö: Liber. 216 s.

- Lim Falk, Maria, Johanna Prytz & Ghazaleh Vafaeian (2020). Grammatisk kunskap i sva-lärares undervisningspraktik för nyanlända. I: Saara Haapamäki, Ludvig Forsman & Linda Huldén (red.): *Svenskans beskrivning 37*, s. 160–173.
- Lindah, Camilla (2015). *Tecken av betydelse. En studie av dialog i ett multimodalt, teckenspråkigt tvåspråkigt NO-klassrum*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lindström, Anna & Thomas Tängdén (2022). Introducing the C-reactive protein point-of-care test: A conversation analytic study of primary care consultations for respiratory tract infection. I: *Social Science & Medicine, volume 315*.
- Läkartidningen, Socialstyrelsen, Svenska Läkaresällskapet och Terminologacentrum TNC. *Medicinskt fackspråk i skrift. Råd och riktlinjer (2010)*.
- Melander Marttala, Ulla (1998). *Medicinska fackord i läkare-patientsamtal. Analysmodell, klassificering, frekvenser. SoLiD nr 9*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Melander Marttala, Ulla (1999). Medicinska fackord i läkare-patientsamtal. Interaktionella aspekter. *Språk och stil NF 9*, s. 125–154.
- Melander Marttala, Ulla & Elisabet Mattsson (2017). Fackord i samtal och texter om barns hjärtfel. I: Emma Sköldberg, Maia Andréasson, Henrietta Adamsson Eryd, Filippa Lindahl, Sven Lindström, Julia Prentice & Malin Sandberg (red.): *Svenskans beskrivning 35*, s. 215–228.
- Melander, Ida (2021). Att söka vård med text. Egenremissen som genre. I: *Språk och stil NF 31:2*, s. 160–191.
- Milles, Karin (2021). Nyorden slidkrans, klittra och dyna i det sexualpolitiska samtalet. I: Inga-Lill Grahn & Camilla Lindholm (red.): *Tala om kroppen. Språkliga perspektiv på hälsa och sjukdom i den digitala eran*. Stockholm: Morfem, s. 61–76.
- Mossberg, Mari (2020). Att översätta faktaböcker för barn. Om textuell, interpersonell och innehållslig anpassning. I: *Språk och stil NF 30*, s. 235–264.
- Mårtensson, Lena & Gunnel Hensing (2011). Hälsolitteracitet grundbult i patientmötet. *Läkartidningen 108(51–52)*, s. 2718–2720.
- Nilsson, Gunvor (2002). Hur mycket förstår patienten? En studie av textförståelse och begriplighet i läkemedels bipacksedlar. I: Marketta Sundman & Anne-Marie Londen (red.): *Svenskans beskrivning 25*, s. 231–238.
- Nissilä, Niina & Anita Nuopponen (2012). Absolut eller inte? På vägen till en typologi för synonymi. I: *NORDTERM 17. Samarbetet ger resultat: från begreppskaos till överenskomna termer. Rapport från Nordterm 2011 Vasa, Finland*, s. 208–217.
- Nissilä, Niina & Nina Pilke (2017). ”Rättsvans är ej så lyckligt”. Terminologisk förankring genom TNCs rundfrågor till sakkunniga. I: Emma Sköldberg, Maia Andréasson, Henrietta Adamsson Eryd, Filippa Lindahl, Sven Lindström, Julia Prentice & Malin Sandberg (red.): *Svenskans beskrivning 35*, s. 243–254.
- Nord, Andreas (2011). *Att göra någon annans text tydlig. Förutsättningar och språkideal vid språkbearbetning av myndighetstext. TeFa 48*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nord, Andreas & Marie Sörlin (2017). Med vardagens eller myndighetens ord? Ordval och kategoriseringar i offentliga e-servicemöten mellan enskilda och myndigheter. I: Emma Sköldberg, Maia Andréasson, Henrietta Adamsson Eryd, Filippa Lindahl, Sven Lindström, Julia Prentice & Malin Sandberg (red.): *Svenskans beskrivning 35*, s. 255–269.
- Nordin, Andreas & Michael Uljens (red.) (2022). *Didaktikens språk*. Malmö: Gleerups Utbildnings AB.
- Nuopponen, Anita & Nina Pilke (2016). *Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur. 218 s.
- Ohlsson, Elisabet (2018). *Att synliggöra vokabulär. En kvantitativ studie av gymnasieelevers skrivuppgifter på svenska inom CLISS-projektets ram*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Olovsson, Eva, Jennie Spetz & Hannele Ennab (red.) (2013). *Från ett språk till ett annat. Om översättning och tolkning*. Stockholm: Språkrådet och Norstedts. 268 s.
- Persson, Kristina (2020). Växthuseffektens representationer. En av naturens cykliska processer i texter för barn och ungdomar. I: Saara Haapamäki, Ludvig Forsman & Linda Huldén (red.): *Svenskans beskrivning 37*, s. 242–253.

- Persson, Tomas (2016). *De naturvetenskapliga ämnesspråken. De naturvetenskapliga uppgifterna i och elevers resultat från TIMSS 2011 år 8*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Pettersson, Tom (2017). Det svenska medicinska språket. I: *Terminfo 1/2017*.
- Shulman, Hillary C., Graham N. Dixon, Olivia M. Bullock & Daniel Colón Amill (2020). The effects of jargon on processing fluency, self-perceptions and scientific engagement. I: *Journal of Language and Social Psychology 39(5-6)*, s. 579–597.
- Skar, Gustaf & Michael Tengberg (2014). Vilken forskning bedrivs egentligen inom forskningsfältet svenska med didaktisk inriktning? I: Peter Andersson, Per Holmberg, Anna Lyngfelt, Anna Nordenstam och Olle Widhe (red.): *Mångfaldens möjligheter. Litteratur- och språkdiraktik i Norden*. Göteborg: Nationella nätverket för svenska med didaktisk inriktning, s. 353–374.
- Suonuuti, Heidi (2004). *Terminologiguide – en introduktion till terminologiarbete i teori och praktik*. (Översättare: Katja Hallberg). Solna: Terminologicentrum TNC.
- Terminologiarbete - Principer och metoder (ISO 704:2022, IDT)*
- Uddling, Jenny (2019). *Textsamtalens möjligheter och begränsningar i språkligt heterogena fysikklassrum*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Uddling, Jenny & Kristina Danielsson (2022). Elever i ett språkligt heterogent klassrum rör sig mot naturvetenskapliga beskrivningar av ljud. I: *Humanetten nr. 48*, s. 113–137.
- Visén, Pia (2019). Ämnesspråk i ett textsamtal om svetsteknik. I: *Humanetten nr. 42*, s. 60–77.
- Vogel, Anna (2014). Laddade ord. Hur nya uttryck, som kategoriserar människor, tas in i svenskan. *Språk och stil NF 24*, s. 72–100.

Termer i bruk?

Forskning om fackspråk och terminologi i möten mellan experter och icke-expert

Termer används och deras betydelse förhandlas i alla möjliga sammanhang. Speciellt tydligt blir det i möten mellan experter och icke-expert – från de smalaste och mest specifika sammanhangen (till exempel specialområden inom medicin, juridik och teknik) till de bredaste (till exempel klassrumsundervisning i grundskolan). Ofta är expertskapet relativt. En äldre kollega kan vara expert i förhållande till en yngre, trots att den yngre också är expert i förhållande till allmänheten. Rollerna som expert och icke-expert är varken statiska eller absoluta, och forskningsfältet är varken klart avgränsat eller mättat.

I litteraturoversikten *Termer i bruk?* presenteras forskning och andra undersökningar om hur termer används i möten mellan experter och icke-expert. De undersökningar som finns med i översikten tangerar detta tema på olika sätt. Vår förhoppning är att litteraturoversikten ska väcka nyfikenhet och inspirera till mer forskning på området.

Institutet för
språk och
folkminnen

ISBN: 978-91-89767-00-3